

Es pot parlar encara de ciutadania al segle XXI?

Ferran Goya i Rodríguez de Castro

Absentisme ciutadà ?

“Estàs despert? Sí? Prou com per adonar-te que el poder és a les teves mans i que no tens per què ser –si no és que et deixes fer– una part passiva del món que t’envolta? Aquest és el problema de fons.” Així començava l’article de la periodista Noemí Rodríguez publicat el dilluns 9 d’agost.

En el seu curt comentari, la periodista condensava el dilema que es presenta als ciutadans entre comportar-se com a individus egoistes subjectes al pragmatisme de l’immediat i de l’econòmic o fer-ho com a individus amb un *ethos* participatiu i cooperant, és a dir com a vertaders ciutadans, segons la distinció de Victòria Camps.

Però estem davant d’un dilema o d’un fals dilema? No és ben cert que, sovint, el desig participatiu dels ciutadans xoca contra la manca de canals de participació? Com apuntava Victòria Camps¹: “la participació ciutadana ha de venir impulsada i motivada per aquells que no fan de la participació un problema perquè ja hi són, a la política, són polítics”.

Alguns, com el filòsof francès Gilles Chatelet,² van més enllà i sostenen que hi ha una política activa i deliberada d’incitació a l’enveja i a l’avorriment a les “democràcies-mercat” i a la degradació dels ciutadans en *l’homo economicus*, individu egoista i racional, àtom d’un univers de prestacions i consum, i en *l’homo communicans*, el ciutadà-termòstat, habitant bombolla de l’espai cibersimpàtic, sense conflicte ni confrontació social.

Creixement demogràfic i canvi social

A partir dels anys 60 hi ha a Andorra una verdadera explosió demogràfica que provoca un enorme xoc cultural.

Nogensmenys, en aquest període de temps, hi ha hagut una inèrcia enorme pel que fa als canvis socioeconòmics, tant en els aspectes estructurals com en els jurídics i procedimentals.

Any	Població
1950	6.176
1960	8.392
1970	19.545
1980	35.460
1990	54.507
2000	65.844
2010	84.669

Font: Departament d’Estadística.
Govern d’Andorra, juliol 2010

Contràriament als països europeus, l'Estat andorrà pre i postconstitucional no ha jugat cap paper significatiu en el disseny i l'aplicació de polítiques econòmiques i socials. Andorra ha estat el *paradís del laissez-faire*: sense sindicats, sense lleis laborals, sense lleis urbanístiques... L'Estat regulador i redistributiu que ara sembla que està en vies de submissió als dictats de la globalització econòmica mai no ha existit a Andorra.

De les tres potes que configuren el concepte d'estat del benestar –treball estable garantit, estat protector i regulador, i mobilitat ascendent–, a Andorra solament vam gaudir –parcialment– de la tercera; molts, engegats pel miratge del creixement il·limitat, no van voler veure –o no hi van deixar veure– les limitacions i les contradiccions d'un model insostenible econòmicament, socialment i ambientalment.

No podem, per tant, cercar a Andorra les causes de la crisi de la ciutadania en el que ha passat a les democràcies veïnes, en les quals aquesta crisi ciutadana ha estat estretament vinculada a la crisi de l'Estat social de dret (o estat del benestar).

La fragmentació de la ciutadania

La població oficial d'Andorra per nacionalitats, el 31 de juliol de 2010, té l'estructura següent:

Nacionalitat	Nombre
Andorrans	32.660
Espanyols	26.668
Francesos	5.059
Portuguesos	13.243
Altres nacionalitats	7.039
Total	84.669

El concepte de ciutadania ha estat lligat arreu tradicionalment a la noció de nacionalitat, al conjunt de drets i deures de les persones que pertanyen a un determinat Estat.

En una societat complexa i plural com l'andorrana l'equació *ciudadà = nacional* fa més de seixanta anys que va quedar desvirtuada. Conceptes com el d'*assimilació* i posteriorment el d'*integració* han quedat completament superats pels fets.

L'objectiu ideal –si és que alguna vegada se'n va tenir consegüentment– d'aconseguir una integració social i cultural dels immigrants, sense facilitar-ne una integració jurídica i política, ha estat un fracàs.

El resultat ha estat una població complexa i heterogènia, amb individus que després de quinze anys de residència encara han de renovar la seva autorització cada deu anys.

A aquesta fragmentació nacional hem d'afegir les fragmentacions derivades dels estatus socials, de gènere, culturals, lingüístics, religiosos, educatius, etc.

Font: Departament d'Estadística. Govern d'Andorra

Andorra: una població assedegada de participació

Hem parlat de números, però en el pla subjectiu, què passa a Andorra? Una resposta la podem trobar en el capítol 7 del llibre del CRES *Andorra a l'enquesta mundial dels valors*, en què s'analitzen les respostes a una sèrie de preguntes que proposen a la població una tria entre uns ítems materialistes i uns altres de *postmaterialistes*.

A Andorra (2005), l'objectiu triat en major proporció (59,7 %) entre els objectius del país per als deu anys propers va ser "procurar la participació de la gent en les decisions que afecten el seu treball i la seva comunitat", molt al davant del segon objectiu, "un alt nivell de creixement econòmic", que va ser triat pel 26,6 % dels enquestats.

El quadre següent compara els resultats obtinguts amb els d'Espanya i França.

	Andorra 2005	Espanya 2007	França 2006
Un alt nivell de creixement econòmic	26,6 %	44,3 %	39,9 %
Assegurar unes forces armades importants	0,7 %	8,3 %	6,9 %
Procurar que la gent pugui participar més en decisions sobre treball i comunitat	59,7 %	36,7 %	39,9 %
Intentar que les nostres ciutats i entorn siguin més bells	12,4 %	7,4 %	12,1 %
Ns/Nc	0,8 %	3,3 %	1,3 %

Segons les anteriors dades, els ciutadans andorrans estarien assedegats de participació. I això sense diferències significatives per raó de nacionalitat: els portuguesos i francesos residents a Andorra serien els menys sensibilitzats, encara que més del 50% dels enquestats d'aquestes nacionalitats volen més participació. Els residents de nacionalitat espanyola ostenten el rècord d'assedegats de participació, amb un 64,4 %, mentre que els andorrans se situen prop del valor mitjà (58,8%).

Així, com a conclusió provisional podem dir que a Andorra no manquen *ganes* de participació, és a dir no manca voluntat per assumir la condició de *subjectes agents* de la vida col·lectiva, sinó que el que manca són canals i facilitats per participar, així com una redefinició dels límits de l'espai públic (institucional i ciutadà).

Com a corol·lari d'aquesta conclusió és que, des d'Andorra, hem de parar molta atenció a no manllevar, d'una forma acrítica, anàlisis més o menys vàlides en altres contrades però que no es corresponen a la situació econòmica, social, cultural del nostre país ni als seus valors.

El redimensionament de l'espai públic

La política andorrana té un excessiu component de *verticalitat*. Les institucions, els partits i les repetitives operacions polítiques de la dreta *de sempre* s'estructuren des de la verticalitat, es a dir sobre la base d'una jerarquia entre els "bons Superiors" i "lo Vulgo", com molt bé expressa la màxima 32 del *Manual digest*: "es lo Vulgo vestia de molts Caps, y no pot saver las Causas, y motius, que te lo bon Superior per fer lo que fa demanera que son tant diferents los Judicis del superior ablos del vulgo, que no es posible, que tingan los dos un mateix Concepte delas Cosas". Walter Lippmann, el periodista americà que de ben segur no havia llegit Fiter i Rossell, adaptava la màxima del *Manual digest* a les *democràcies modernes*: "en una democràcia amb un funcionament adient, hi ha diferents classes de ciutadans; en primer lloc els que analitzen, prenen decisions, executen, controlen i dirigeixen els processos: l'elit; només una reduïda elit pot entendre quins són els interessos comuns, què és el que ens convé a tots"; és l'estratègia eterna de l'especialització i repartiment de treball entre els *que saben* i els que *segueixen*, aquests darrers preocupats principalment per temes més urgents des del punt de vista *vital* ("ceux qui savent et ceux qui suivent").

La Constitució del 1993 no va posar remei a aquesta verticalitat; en ella, el ciutadà *actiu*, el ciutadà *protagonista* de la seva vida col·lectiva hi és absent. Constitucions d'altres països, molt anteriors a la nostra, sí que es van preocupar per afavorir la participació dels ciutadans. Tot un símptoma de com "els bons Superiors" que van redactar la Constitució estaven excessivament preocupats per les institucions i per les col·lisions de competències.

Simplement, a tall d'exemple, em permeto citar l'article 9.2 de la Constitució espanyola: "Correspon als poders públics de promoure les condicions per tal que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en els quals s'integra siguin reals i efectives; remoure els obstacles que n'impedeixin o en dificultin la plenitud i facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social". En realitat els constitucionalistes espanyols no van fer res més que traduir l'article 3 de la Constitució italiana³ del 1947.

Però tenim la Constitució que tenim, i si és cert que hi manca la figura del *ciutadà protagonista*, res no prohibeix intentar obrir l'*espai públic*, entès tal com el defineix Habermas⁴, és a dir, l'àmbit de la nostra vida social en el qual podem construir *opinió pública*. L'entrada a aquest espai ha d'estar oberta a tots els ciutadans; ningú no pot ser obligat a quedar-se al pòrtic. Els ciutadans es comporten com a públic quan es reuneixen lliurement, tracten i es posen d'acord –utilitzant la *raó comunicativa*– per tal de definir els interessos generals. La política, doncs, no s'ha d'entendre com quelcom exclusivament representatiu ni tampoc com una activitat vinculada necessàriament a unes regles formals de joc.

Cal recuperar la força transformadora de la democràcia, el seu sentit deliberatiu, de construcció social (i no de construcció *acadèmica*) de problemes i solucions. Cal passar de les polítiques *sense la gent* o tímidament *per a la gent*, a polítiques *amb la gent*; cal transitar de l'espai públic entès com a àmbit institucional, propi i gairebé exclusiu dels poders públics, a l'àmbit de l'apropiació col·lectiva, de definició conjunta dels interessos generals i de recerca compartida dels conflictes inevitables que comporta la convivència. Cal també recordar, amb paraules de Daniel Innerarity⁵, que "la funció principal de la política és la producció i distribució dels béns col·lectius necessaris per al desenvolupament d'una societat".

Polititzar és situar les coses en l'àmbit de la discussió pública i arrabassar-les als tècnics, als profetes i als fanàtics. La política innovadora és una gestió dels assumptes col·lectius tot considerant-los oberts, decidibles, imprevisibles, opinables, controvertits, revisables. La perspectiva política és poder actuar d'una altra manera que la que diu l'expert i es distingeix conceptualment d'altres activitats com les que practiquen acadèmics, científics, militars, moralistes, economistes...

De la teoria a la pràctica

En un article publicat⁶ fa dos anys deia: "De l'actual crisi no crec que puguem sortir amb mesures tecnocràtiques ni autocràtiques, sinó amb més democràcia i amb més capacitat d'arribar a compromisos, amb la participació de tots els que estem en aquest 'vaixell', creant mecanismes perquè la 'legió d'estoics' surti de l'*apatia*. Per atraure els uns –els que ja tenen la nacionalitat i, per tant, el dret a traspassar el 'pòrtic'– s'haurà de dotar d'atractiu l'activitat política, regenerar-la, ennoblir-la de tal forma que se sentin motivats per abandonar l'individualisme i facin el pas d'integrar-se a l'espai públic. Els altres, els que tenen vedada la participació a l'àgora, els estoics que estan al pòrtic perquè sempre els hem posat un termini indecent per a entrar a l'espai públic, els que han treballat de valent pel progrés econòmic i social del país, avui han de poder dir la seva." En el programa electoral del PS per a les eleccions generals del 2009, el capítol *El ciutadà i els poders i les institucions de l'Estat*⁷ començava amb un epígraf intitulat "Una inclusió efectiva". Hi podem llegir: "Quan parlem de ciutadania ens hem de referir necessàriament a la qüestió de la nacionalitat. En aquest sentit, continuem pensant que cal aconseguir que, progressivament, la població andorrana de dret tendeixi a equiparar-se amb la població de fet. [...] Per tant, a

més d'impulsar polítiques que afavoreixin la inclusió i la participació de tots els ciutadans en els diferents àmbits de la realitat andorrana, durant la propera legislatura promourem la modificació de la Llei de la nacionalitat, establint el dret a adquirir la nacionalitat andorrana per naturalització als quinze anys de residència”.

El 16 de juliol del 2009, només un mes i onze dies després de la presa de possessió de Jaume Bartumeu, es va fer la primera reunió de la Taula de diàleg per un pacte per al treball i el desenvolupament econòmic. En reunions posteriors hi van participar fins a 25 associacions.

Per l'amplitud dels temes per tractar es va dividir la Taula en cinc taules temàtiques:

-Taula de nous mecanismes d'activitat econòmica, foment i innovació > tres reunions

-Taula de fiscalitat > tres reunions

-Taula d'eficiència, eficàcia administrativa > tres reunions

-Taula de fluxos migratoris, immigrants, quotes i contingents > quatre reunions

-Taula de recursos humans, qualificacions formacions i plans de carrera > tres reunions

Per tant, es va estar debatent i escoltant durant setze reunions, de les quals el Govern va adquirir trenta compromisos que es despleguen en el document *Taula de diàleg per un pacte per al treball i el desenvolupament econòmic*.

Independentment a la taula anterior hi ha altres taules i comissions que es van reunint periòdicament.

-Taula del museu nacional <http://www.govern.ad/?p=9063>

-Taula permanent per a la formació en el treball <http://www.govern.ad/?p=9058>

-Taula de treball sobre la Llei de la Funció Pública <http://www.govern.ad/?p=8533>

-Taula mixta de joventut <http://www.govern.ad/?p=8692>

-Taula de cultura <http://www.govern.ad/?p=7128>

-Taula de turisme i comerç <http://www.govern.ad/?p=7370>

-Taula d'energia <http://www.govern.ad/?p=4713>

-Taula permanent de joventut <http://www.govern.ad/?p=1568>

A més s'han creat les comissions:

Comissió de lluita contra l'intrusisme empresarial <http://www.govern.ad/?p=8038>

Comissió nacional per a la igualtat <http://www.govern.ad/?p=8970>

Però també he de dir que sóc conscient que aquestes taules i comissions són només un inici d'obertura de l'espai de discussió pública transparent, que necessita ser ampliat tant quant als temes com en la composició social dels participants.

Les barreres temàtiques, d'horaris, d'organització dels ciutadans del carrer, la seva manca de formació a la participació, l'asimetria d'informació de què disposen els ciutadans han donat un pes privilegiat als poders fàctics, a les associacions patronals i professionals i ha marcat una tendència d'aquestes taules cap als interessos d'uns sectors que ja tenien prou capacitat d'influència. La presència dels treballadors en aquestes taules ha estat mínima i, en el cas dels immigrants, la seva absència ha estat absoluta.

No té tampoc gaire sentit parlar de noves formes de participació si ens limitem a treballar exclusivament en el camp institucional.

La participació ciutadana és també un objectiu prioritari del Partit Socialdemòcrata. Poc després del IX Congrés al desembre de 2009, el PS va organitzar un seminari de formació sobre participació ciutadana, destinat als electes, quadres polítics i militants, amb l'objectiu de proporcionar els coneixements bàsics entorn del discurs de la participació i alhora facilitar

metodologies i eines per al seu desenvolupament. A la jornada hi van participar 27 companys i companyes amb responsabilitats diverses al partit, als comuns i al Govern.

Conclusió

La solució dels problemes en què es troba Andorra està condicionada pels acords estratègics que puguin prendre els partits i les forces polítiques, però també hem de ser conscients que depèn en gran mesura de la actuació dels ciutadans.

Perquè els ciutadans ocupin el centre de l'escena política no n'hi ha prou amb apel·lacions normatives i declamacions retòriques. Es tracta que els ciutadans es facin la idea que han de decidir si volen ser lliures i per tant responsables del que passa al país, assumir la càrrega de la seva llibertat i de la seva responsabilitat cívica.

Es poden promulgar lleis (reforma de la Llei sindical, la llei del voluntariat...), es poden facilitar locals a les associacions, atribuir subvencions, etc., però sobretot necessitem la participació activa dels ciutadans, d'una ciutadania ben informada i educada cívicament que sigui capaç de discriminar entre la demagògia i el discurs argumentat.

Hem d'assumir que la democràcia no és només eleccions amb la participació d'una tercera part de la població, sinó que la democràcia és un procés de formació d'opinió, de conversa, en el qual tots, polítics i ciutadans, debaten contínuament els problemes i les seves solucions.

Però perquè aquesta conversa pública⁸ sigui enriquidora i efectiva ha de superar els hàbits d'imprecisió i de confusió (manipulació?) que són més propis de societats amb uns hàbits de discussió poc desenvolupats. L'educació cívica ha de permetre aconseguir que els actors (els ciutadans i les ciutadanes) identifiquin els seus interessos a curt i llarg termini; entenguin quins són els interessos dels altres i, en conseqüència, comprenguin els sentiments i les orientacions que donen sentit a aquests interessos.

Cal superar la informació i la discussió sectària, amb identificació de la gent com a amics o enemics, que no consolida l'esperit ciutadà sinó que promou l'esperit tribal o, en el millor dels casos, el de clan.

Els responsables actuals de la *deseducació* cívica som tots: poders públics, partits polítics, organitzacions empresarials i socials, mitjans de comunicació, educadors, etc.

A tots i cadascú ens correspon fer l'esforç d'informació, de formació i d'educació ciutadana perquè la ciutadania sigui una realitat en la nostra societat del segle XXI.

Ferran Goya i Rodríguez de Castro,

enginyer i primer secretari del Partit Socialdemòcrata (PS)

NOTES

1-Victòria Camps *Paradojas del individualismo*. Drakontos-Crítica, 1993.

2-Gilles Châtelet *Vivre et penser comme des porcs*. Gallimard. París, 1999.

3-Art 3.2 Constitució italiana del 1947: "È compito della Repubblica rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale, che, limitando di fatto la libertà e l'eguaglianza dei cittadini, impediscono il pieno sviluppo della persona umana e l'effettiva partecipazione di tutti i lavoratori all'organizzazione politica, economica e sociale del Paese".

4-J. Habermas *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*. G. Gili. Barcelona, 1981.

5-Daniel Innerarity *La transformación de la política*. Ed. Península. Barcelona, 2002.

6-"Gent del pòrtic". *Diari d'Andorra*, 11 d'agost del 2008.

7-Pàgina 74 i següents del programa electoral del Partit Socialdemòcrata. Eleccions Generals 2009.

8-Vegeu *España puesta a prueba*, de Víctor Pérez Díaz, a Alianza Editorial, 1996.